

José Luís Peixoto

Ei ühtki pilku

Portugali keelest tõlkinud Leenu Nigu

Tõlgitud väljaandest:

José Luís Peixoto
Nenhum Olhar
Lisboa, Quetzal
2019 (esmatrükk 2000)

Toetab DGLAB/Culture ja Camões, IP – Portugal

Toimetanud Triinu Tamm
Korrektuuri lugenud Lauri Eesmaa
Kujundanud Maris Kaskmann

© José Luís Peixoto, 2000. Koostöös agentuuriga Literarische Agentur Mertin Witt, keda esindab Nicole Witt, Maini-äärne Frankfurt, Saksamaa

© Tõlge eesti keelde ja saatesõna. Leenu Nigu ja Loomingu Raamatukogu, 2021

© Kaanefoto. Helena Canhoto, 2010

Kolleegium

Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull,
Ilona Martson, Mati Sirkel, Marek Tamm, Udo Uibo, Vaapo Vaher

Toimetus

Harju 1, 10146 Tallinn
Tel: 627 6425
E-post: LR@loominguraamatukogu.ee

Trükkinud Pakett

ISSN 1406-0515

ISBN 978-9916-616-24-6 (trükis)

ISBN 978-9916-616-25-3 (epub)

Esimene raamat

Ilm mind täna ära ei petnud. Pärastlõuna on tuuletu. Õhk kõrvetab, nagu oleks see tuleleegi kuum hingus ja mitte tavaline õhk, mida hingame, nagu pärastlõuna keelduks suremast ja kõige kuumem tund oleks alles algamas. Pilvi ei ole, on vaid valged väga kitsad pilvedest rebitud ribad. Ja taevas paistab siit värske nagu paisjärve puhas vesi. Ma mõtlen: võib-olla on taevas suur mageda veega järv ja võib-olla ei kõnnigi inimesed taeva all, vaid hoopis selle kohal; võib-olla näeme me asju tagurpidi ja maa on nagu taevas, ja kui me sureme, kui me sureme, kukume võib-olla alla ja upume taevasse. Põhjatü kaladeta paisjärv see taevas. Pilved õrnad nired. Ja õhk kõrvetab sisemust, kuumad ja lämbed leegid põletavad nähtamatult nahka. Õhk seisab paigal nagu väsinud inimene.

Ja saabub hetk, mil pole enam näha ainsatki varblast, pole kuulda midagi peale meid jälgivate asjade vaikuse. Küll see aeg kätte jõuab. Seda on silmapiiril tunda. Nii selgelt, nagu tean seda praegu, teadsin ka eile, kui astusin Juuda kõrtsi ja palusin esimese klaasitäie ja palusin teise ja palusin kolmanda. Veelgi enam, teadsin, et tervel tasandikul jäävad ritsikad ja tirtsud vait. Taevani ulatuvad õlipuud ja korgitammed seiskavad oma pisimadki oksad; hetkeks muutuvad nad kiviks.

José astus Juuda kõrtsi ja saabus õhtu. Tal olid seljas päikesest pleekinud riided, nahal maapinna ookerkollane kuma, näol aupaklik naeratus. Tema ees sisenes karjasekepp, otsast jäme ja räpane. Väsinud emane koer, hiljuti poeginud, tissid suured ja kõhunahk peaaegu vastu maad lohisemas, astus tema kannul. Leti ääres võttis José nööri üle õla rippunud koti seljast ja toetas selle vastu letti, toetas ennast vastu letti. Klaas punast veini. Mõni üksik mees tervitas teda arusaamatu veniva uratusega. Teised, ilma et oleks juttu, joomist või kaardimängu pooleli jätnud, heitsid talle vaid pilgu. Koer toetas ribid vastu maad, kaarutas selgroogu, mille sõlmed olid otse naha all nähtaval, ja langes laud pruunidele väsinud silmadele.

Hetkel, mil José tõstis klaasi ja selle ühekorraga põhjani kummutas, olid mehed Juuda kõrtsis – vaadatuna teisest väljaku otsast, vaadatuna ööst ja vaikusest – kui haigutav ukseava, nad olid kahvatu valguseviirg, mis püüab ulatuda üle mahajäetud külaplatsi ja üle musta, musta öö, nad olid asupaik sõnadele, millest polnud võimalik aru saada ja mis püüdsid üle maha jäetud külaplatsi ja musta, musta vaikuse sisse astuda. José asetab tühja klaasi letile ja otse tema nina all, valguse käes ja sõnakuminas, võttis hetkega kaju kuradi edev naeratus. Kurat naeratas. Ta oli ainus, kelle nahk polnud päikesest põlenud, seljas oli tal särk, jalas triigitud ja viigitud püksid, juuksed soni ja sarvemüksude vahel siledaks kammitud. Tema ainsana naeratas. Kaks klaasi punast veini, küsis ta muigvel sui. José polnud vaja teda vaadata. Vaikides ootas ta klaase, mis olid nii triiki täis, et üks tilk veel ja need oleksid üle ääre ajanud. Juues ei lasknud kurat José silmist ja isegi kui ta jõi, paistis tema näol muie, mis jagunes ja paljunes tuhandeks naeratuks ja tuhandeks muigeks. Mehed jätkasid või paistsid jätkavat oma lõputuid vestlusi, oma lõputuid kaardimänge, katkestades tegevuse vaid selleks, et piiluda muutusi José näoilmes ja sarviku põlglikku naeratust või sülitada välja käsitsi keeratud sigarettide nätskeid konisid. Ja José näoilme muutus. Üksteise järel kummutatud veiniklaasid täitsid ta vähehaaval põhjendamatu rõõmuga nagu karnevali või külapeo ajal. Kurat naeratas. Naeratades küsis ta, kuidas sul läheb, kus su naine on, pole teda ammu näinud. José silmad löid korraks särama ja ta katkestas muhelemise ja vastas, ta on seal, kus ta olema peab, kust ta kunagi ära ei lähe. Meeste segunevad hääled olid nüüd meri, mis pillutab pea kohal sõnalaineid; lained valgusid eri suundadesse laiali ja eemaldusid üksteisest ähmasel kohinal, et siis jälle kokku saada ja jätta õhku endast maha sõnade riismeid, tähtsusetuid ja sassis silbikesi nagu vanu asju prügihunnikus. Mitte kunagi? sõnas kurat naerdes ja muiates. José jäi vait ja vait jäid ka mehed, et kuulda vastust, mida ei tulnudki. Kaks klaasi veini, nõudis sarvik naeratades. Tead sa, jätkas ta naeratades, hiiglane ütles mulle, et tunneb su naist paremini kui sina, et tema teab paremini ja kindlamalt, kus su naine käib, kus su naine on. Alkoholaurust heledas hämus tõmbas José hinge, et kuuldut paremini mõista. Keset lendlevat tolmu avasid mehed, justkui mutid, oma väikesed silmad ja püüdsid naerda, kuid ei suutnud ja vaid urisesid. José vastas, see hiiglane läheb oma valedega liiale, mu naine on seal, kus

ma tean, et ta on, kus ta peabki olema, ja sellele hiiglasele, kui juhtud teda nägema, ütle, et andku ennast näole, andku ennast näole. Ja ta tõstis rusika hästi kõrgele ja virutas selle pikaldase liigutusega vastu letti. Koer tõusis ja läks aeglaselt välja. Ja José ütles veel, andku ennast ainult näole, küll ma talle kolki annan. Meeste ilmed tardusid silmapilguks ja hetk hiljem hakkasid nad kõik korruga tantsima, lendlesid ringiratast, keerutasid ümber José. Tema, kes ta eristas vaid ähmaseid piirjooni ja värvipundart, lõi uuesti näost särama ja keerles ja tantsis ja kukkus ja kukkus ja tõusis püsti ja tantsis veel. Nurgas naeratas kurat, lõpuks ometi oli tal naeratamiseks põhjust.

Ootamise vaikus teeb mu rahutuks. Viimane lammas on suure korgitamme alla teiste kerra tõmbunud lammaste juurde pikali heitnud. Ma mõtlen: inimesed on lambad, kes ei maga, nad on hundid lambanahas. Päike muudkui põleb ja põletab aeglaselt õhku ja maad. Minu juures puuvarjus toetub tüvele karjasekepp, see paistab nagu inimene, silmis kaastundlik pilk. Mu jalge ees tõstab koer aeg-ajalt pikkamisi pilgu, ka tema teab, mis ees ootab.

Koer kõndis pühalikult ees, José ebakindlalt tema taga. Aeg-ajalt jäi koer seisma, et peremeest järele oodata. Kui José oli küla seljataha jätnud ja astunud õlimäele viivale liivasele teele, muutus öö taevakummi all pimedamaks, mustemaks. Lauluviis, mida mehed olid Juuda kõrtsis laulda röökinud, sumises veel tema nokastanud peas. Ööhämaruses paistis tema kuju nagu kolme või nelja jalaga elajas, olenevalt, kas ta toetus parajasti kepile või kukkus käpuli maha. Ta koperdas vaevaliselt edasi, hakkas siis aga pelgama teeperves kasvavat võsa ja tihnikut. Ja kord ründas ta kepiga tihnikut ja selle nähtamatuid meeletteid ja leidis end pikali maast, kord pistis jooksu ja tundis, kuidas ta jalad on äkitselt liiga suured ja jäävad üksteisele risti ette.

Mäejalamile piirdetara juurde jõudes nägi ta, kuidas päike tõuseb rikaste maja katuse kohale. Nagu pimeduski, oli alkohol José sees valguse tulekuga aegamisi lahtunud. Ta tundis taas, kuidas pea on selge ja kainus raske kanda. Päikest enda ees vaadates jäi José seisma ja taipas nüüd täie selgusega, mis ees ootab. Ta seisis. Ja läks siis mäest üles. Niipea kui ta oli väravast sisse saanud, astus koer veidi reipamalt edasi ja viskas pesupali alla pikali. José maja, lubjatud ja kollaste

ukse- ja aknaääristega, asus hoovi tagaosas mõne meetri kaugusel rikaste majast, teisel pool kaevu ja väikest aiakest, mille eest José proua soovil hoolt kandis. José naelutas pilgu maja uksepiidale, kõndis läbi kolletanud aia, lükkas ukse ees oleva nööri kardina kõrvale ja astus sisse. Ööhämaruses, mis veel toas viibis, asjade vaikust katkestamata nägi José voodis lebavat naist ja talle tuli meelde kuradi naeratus ja talle tulid meelde kuradi sõnad. Naise pea padjal, naise juuksed padjal, ta oli need endale saanud ja samal ajal libisesid need tal käest. Ta pöördus hälli poole ja tema hellad liigutused muutusid veelgi hellemaks. Poja süütu nägu säras José rinnus ja heldinud pilgus vastu. Ta silmitseks hetkeks oma käsi ja leidis need olevat liiga karused, et puudutada nendega poja heledat nahka. Takerdunud omaenda kinnismõttesse, mis tegi ta aina kurvemaks ja kurvemaks, astus ta uksest välja.

José vilistas ja ajas end virgunult püsti. Ta harutas värava küljes rippunud traadisõlme lahti ja tundis, kuidas koer saalib ümber jalgade. Kuni päike kogus taeva jalamil jõudu, ajas koer lambad ühtlase voona liikvele ja eesmised, kes teadsid teed, vedasid hommikuvalguses enda järel aina kasvavat saledatest kehadest keepi, püगतud lammaste graatsilist ja ookeanilist hoovust.

Maailm on tardunud maaliks, saan tegutseda ainult siin, ainult siia võib jääda mu karjasekepp, mina saan ainult voolida puupulka, ainult kepp võib siin tasandiku üle vahti pidada nagu väarikas vanake.

Kõik linnud on põgenenud. Maa peal pole kuulda ainsatki looma. Kõik pilved on jäänud seisma. See hetk jõuab lähemale. Vaatan otse päikesesse. Ma mõtlen: kui mulle määratud karistus kätte jõuab, kui võtan saabuva karistuse vastu ja omaks, kui suudan seda hoida enda sees, ehk pääsen siis uuest kohtumõistmisest, ehk saan siis puhata. Maapinna tagant on kosta vaikuse hiiglaslikku möiret. Leegitsev silmapiir tuleb minu poole. Ja ma näen teda. Ta tuleb masinlikul sammul minu poole. Tema keha, inimesest suurem, on kui kõndiv puu, on kui inimesel, kes on kolme inimese suurune. Ja iga oma sammuga astub ta kolm inimese sammu. Lambad muutuvad korgitammede all liikumata tuteks kerra tõmbunud villapallideks. Kui ta lähemale jõuab, vaatab ta mulle ainiti otsa. Kui ta lähemale jõuab, haarab tema silmade vihane pilk minust kinni ja tõmbab mind vaikselt enda poole. Ta jääb minu ees seisma. Me vaatame teineteisele otsa.

Nad vaatasid teineteisele otsa. Kõrge korgitamme all istudes hoidis José peos avatud liigendnuga ja nikerdatud puupulka. Temast paremale vastu puutüve oli toetatud karjasekepp. Hiiglase liikumatu kuju kattis kinni päikese ja heitis varju, mis sulas ühte korgitamme ümara varjuga. Vaikuse sisemusest, nagu unenäo sisemusest, hakkas hiiglane liikuma. José vaatas teda, nagu oleks hiiglast oodanud, nagu oleks nende kahe pika sammu vältel möödunud palju aega, ja tundis vastu rindu kolme järjestikkust jalahoopi ega püüdnudki end kaitsta. Ei haaranud kepi järele, ei pigistanud pihku noapidet. Hiiglane ajas oma üüratud kämb-
lad laiali ja virutas ta vastu maad. José vaatas teda ega tõmbunud käga-
rasse, kui hiiglase karmid terasest ninaga saapad hakkasid peksma liha-
seid ja taguma luid: jalgu, jalahoobid vastu sääri, sääreluid, jalahoobid
vastu selga. Hetked möödusid vaikuses ja paistsid Joséle kui öö, need
ei olnud öö, need olid mõned hetked keset vaikust. Hiline hiiglane
klohmis José lõtva keha. Ja hoolimata verest ja tolmusest nahast püsis
José pilk muutumatu. Hiiglane oleks tahtnud teda veel peksta, selle
pilgu ära kustutada, peksta ta vaeseomaks, selle asemel aga pööras
ta ringi ja läks tagasi vaatamata minema. José keha lasus maapinnal
nagu põõsas või kivi või midagi muud vaikse tuule käes. Varblaste ja
tirtsude ja ritsikate laul jõudis tasapisi Joséle lähemale. Ta vaatas otse
päikesesse. Tema pihus oli ikka veel avatud liigendnuga.

Võib-olla on äsja tõusnud kerge tuul ja korgitamme lehed värisevad
nüüd nagu vanainimese käed. Tunnen, kuidas mu väntsutatud kere
lebab kumeral maapinnal, siruli, sukeldunud maa tardunud lainetesse.
Võib-olla on linnud ja loomad tulnud nüüd tagasi, mind vaatama. Näen
enda ees päikest, kõrgel minu kohal, see on nagu mõni jumal, mis
ümbritseb mind oma valgus- või surmakiirtega. Ma mõtlen.

Nad toetusid kolmekesi vastu suurt oliiviõlipaaki. Paake oli neli, need olid neljakandilised ja väga kõrged, kraanid allosas. Kõigi nelja kraani all oli ämber, vaikse hüüatusega langesid neisse täpselt ühel ja samal hetkel õlililgad, millest paistis läbi väga puhas valgus. Käes oli palava suvepäeva kõige kuumem tund, kuid seal, õlipressi varjulises nurgas, kõrvetas suvi vaid kolme vanakese leebes ettekujutuses; katusekivide, paksu jäise lubjakivi ja vanade telliste varjus tuletasid nende unustatud kehad meelde jahedust. Oli suvi ja metallist mahutites oli järel vähe oliiviõli, kuid aastate jooksul kogunenud lõhn hõljus aeglaselt õhus, mässis endasse vanameeste raskeid sõnu, astus neist läbi ja segunes nendega. Vana Gabriel istus kõige vasakul, kui ta kõneles, oli tema pilk maas, ta tõstis selle vaid lühikestel vaikushetkedel. Väga musta matuseülikonna pintsaku all oli kare valge alussärk, mille alt paistis pruunikas nahk. Lisaks pilgule, mis oli avar kui järv, ja prohvetlikult külluslikele kortsudele kasvas tal tihe habe nagu ämblikuvõrk. Käte vahel keerutas ta soni.

Kui ma ta leidsin, paistis ta surnud. Päev oli akna taga alanud, kui tema naine uksele koputas. Mul oli piimakruus tulel, jätsin selle joomata. Ta läks eile lammastega välja ega ole tagasi tulnud. Olin öö läbi pahane, magamata, ei suutnud millestki muust mõelda. Naine räägib väga vähe. Valib sõnu nagu kõige madalamatelt okstelt korjatavaid apelsine, nagu kõige elujõulisemaid koerapoegi pesakonna seast. Kus mu mees küll olla võib? Aidake mind. Sel hommikul oli ta jutukam. Ja võib-olla just sellepärast paistis ta mulle nii siiras. Kui José poleks lambaid karjamaale viinud, oleksin arvanud, et ta jõi liiga palju ja eksis Juuda kõrtsist õlimäele minnes teelt; aga ta oli lambad karjamaale viinud ja ma tunnen teda juba sellest ajast, kui ta isal sabas jooksis, ritsikaid taga ajas ja varblastele lõkse pani, ja ma tean, aga tean seda kohe päris kindlasti, et ainult ülisuur häda võib sundida teda oma kohustusi unarusse jätma. Lohistasin saapaid krudinal mööda liiva. Tee peal kuulatasin ja

mõistsin, et midagi on lahti. Kui ma ta leidsin, paistis ta surnud. Tema kael oli veidralt väändunud ja maas lebav kere oli nagu kivi, mis on seal alati olnud, liikumatu ja mingil kummalisel kombel täpselt inimesekujuline. Koer, kes oli terve öö lambaid koos hoidnud, jooksis kergendust tundes minu juurde nagu laps, kes tahab kõik ära rääkida. Lakkus mu käsi, kui ma teda silitasin. José, otsekui surnud, jõllitas klaasistunud ja pärani pilgul ainiti päikesesse. Koera abiga toetasin ta vastu puutüve ja kuna ma ei saanud teda ühes võtta, läksin mäele käre järele. Mäe peal vaatas José naine mulle pikalt otsa ja luges mu pilgust kõik välja, ma ei saanud sinna midagi parata. Loiult küsis ta mehe järele, ootas mu vastuse ära ja pöördus oma üksildasse vaikusesse tagasi. Käed-jalad üle käre ääre, peaaegu mööda maad lohisemas, hoidis José terve tee silmi pärani lahti. Koer ajas meie ees karja. José jõllitas päikest otsekui surnu ja tema süda peksis iga löögiga vastu särgikangast.

Vanast Gabrielist paremal istusid kaks venda, ähmased pilgud paralleelselt ühte mõttelisse punkti suunatud. Nende pilgud olid ühesugused, kuid nad ei näinud sama asja. See oli üks ja seesama pilk, mis vaatas kahte eri asja. Kuudel, mil õlipressiga tööd ei tehtud, valvasid vennad seda. Alati üheskoos, alati üksteise kõrval, jäid nad ühel ja samal ajal vanaks: nad olid ühtmoodi küürus, kõndisid ühtmoodi ebalevalt ja ilma et nad ise oleksid seda teadnud, oli neil peas täpselt ühe palju halle juuksekarvu. Juba rohkem kui seitsekümmend aastat oli möödas augustihommikust, mil nad olid ühekorraga sündinud ja teel siia ilma oma ema seestpoolt lõhki rebinud. Küla kõige vanemad, kes olid seda kuulnud oma vanematelt, jutustasid, et niipea kui vendadel nabanöör läbi lõigati, vaatas ema neid ja nägi, et nad on Siiami kaksikud. Ta suri paar minutit hiljem, lausumata ainsatki sõna. Seda võeti kui suurt tragöödiat ja tema matustel käis terve küla. Kõik avaldasid kaksikute isale kaastunnet, nii naise kui ka laste pärast, sest nad olid kindlad, et niisugused lapsed suureks ei kasva. Aga kui ema oli maha maetud, magasid vennad isa toas kolmel kokku volditud tekil voodi kõrval, milles nende ema oli verest tühjaks jooksnud. Nahk koledasti kortsus, magasid poisikesed, kokku kasvanud käsi lina peale tõstetud, otsekui oleksid nad paha aimamata uhked selle üle, et on vennad. Ja inimeste mureliku pilgu all kasvasid nad suureks nagu lapsed ikka. Aastate vältel tahtsid paljud nende kätt uurida ja vaatepilt jahmatas

kõiki: ühe parem ja teise vasak käsi olid kõige väiksemast sõrmest ühendatud. Nende käed olid väga nõtked, peened, sõrmed pikad, kuid alates kõige väiksema sõrme viimasest nukist said nende sõrmed üheks ja lõppesid üheainsa küünega. Kõik, kes seda nägid, püüdsid välja mõelda viise, kuidas neid lahutada, aga kõige pealetükkivam oli mees, kes tangidega hambaid välja tõmbab. Ta seletas innukalt, et tunneb inimesi, kes olid sõjas ära lõiganud palju jalgu ja palju käsi, ja et ta oli lugenud palju raamatuid, kus oli selle kohta joonistusi, ja et lõigata lapsel sõrm ära on lihtsam kui pügada viinapuud. Ja poiste isa küsis talt, kuidas ma peaksin otsustama, kumb neist jääb ilma sõrmeta? Ja mees, kes tangidega hambaid välja tõmbab, vastas selle peale otsekohe, et tema on sellele juba mõelnud, et kõige õiglasem oleks sõrm ära lõigata mõlemal. Poiste isa vaatas talle korraks otsa ega rääkinud temaga enam kunagi.

Vendade nimed olid Moisés ja Elias. Selle jaoks, kes nendega vastamisi seisis, oli Moisés vasakul, Elias paremal. Ilmselgel põhjusel oli Moisés paremakäeline ja Elias vasakukäeline. Kui see pisiasi kõrvale jätta, olid nad kõiges ühesugused. Kuid hoolimata sellest, et nad olid kõiges ühesugused, et nad liikusid erakordselt sujuvalt ja olid pealtnäha äravahetamiseni sarnased, oli nende vahel üks erinevus, mis neid lahutas või, mine tea, ehk hoopis veelgi rohkem ühendas: Elias ei rääkinud. Või täpsemalt, rääkis küll, aga ainult Moisésile kõrva sisse, kes siis seejärel venna sosistatud sõnad kärmelt kuuldavale tõi. Nõnda oli olnud juba lapsepõlvest saadik. Mõned inimesed vandusid, et on neid kogemata pealt kuulnud, ja ütlesid, et nad räägivad omavahel metslaste keeles, võib-olla mingis välismaa keeles, peaaegu nagu loomade keeles, kuid polnud selge, kas see ka tegelikult nii oli. Ja mahedas värskendavas varjus, mida heitsid hämaruses oliiviõlipaagid, just niimoodi juhtuski. Elias küünitas venna kõrva äärde ja tõi sosal kuuldavale mõned sisisevad helid. Moisés kuulas ja kordas kõva häälega seda, mida vend oli talle öelnud.

Ma pole kunagi näinud, et keegi oleks olnud abiellumisest nii elevil nagu José. Pulmade eelõhtul istusime Juuda kõrtsis ja José pärani silmad muudkui naersid. Kõik teadsid, et see on naer, mis püüab paljusid asju unustada, püüab unustada hiiglast ja kõike muud. Ta tahtis abielluda ja abielluski, kuid ta ei suutnud kunagi unustada, mis tema

naisega oli juhtunud, sest teised inimesed ei unustanud seda kunagi, sest naine ei unustanud seda kunagi, sest inimesed rääkisid temaga ettevaatlikult, et mitte rääkida naisest, ettevaatlikult, et mitte rääkida hiiglasest.

Ma mäletan tema naist, kui ta oli alles päris pisike, isa oli tal veel elus ja töötas tellisepõletusahju juures. Tol ajal sõitsime kesksuvistel hommikutel vankriga sealt mööda Tomé raielangile, isa askeldas juba ämbritega kaevu juures, töötles kõplaga savi või sõtkus seda jalga-dega. Ja selleks ajaks olid tal juba mõned vormid täidetud ja terve rida värskeid telliseid päikese kätte kuivama pandud. Ja tütar, ema tal ei olnud, kõndis sealsamas ringi, kleidijupp väga räpane, aga ise viisakas, tuli tee peale, ütles meile tere ja sõitis paar meetrit vankriotsal kaasa. Pärastlõunal, kui olime teel tagasi külla, oli tema isa ikka ahju ees, higistas, nagu oleks ta nahk veest tehtud, nagu ta nahk oleks jõgi, seisis ahju ees ning asetas süte ja leekide vahele telliseridasid. Tütar, kleit veelgi räpasem, tuli uuesti meie juurde, tervitas ja rippus jälle vankri küljes. Kui teekäänakule jõudsime, vaatas tüdrukuke tagasi, nägi isa üksinda leekide vahel tööd rabamas ja jooksis rahulolevalt tellisemeistri juurde tagasi.

Elias lõpetas Moisésile kõrva sisse rääkimise ja vanameeste vahel polnud muud kui vaikus, mis oli seal viibinud juba sosistamise ajalgi. Hetkeks said õlipiisad ämbrites tagasi oma tähtsa kaja. Hetkeks varjud. Ja Moisési hääl, nüüd iseenda eest kõneldes, oli nii õrn, nagu ta ei liigu-takski huuli, nii õrn, nii peen, nii habras.

Tüdruku isa polnud veel maha maetud, köhis voodis linade vahel sütt ja tuhka, kui me teda vaatama läksime. Tean, et oli pühapäev ja et oli september. Raudvoodi kägises jõnksudes iga kord, kui ta köhis. José naine oli siis nääpsuke neiu, kuueteistaastane, näljas ja paljas. Ja ta sagis igal pool ringi, lõikas meie vahelt läbi, jooksis sinna-tänna just-kui miski, mida ta teha saab, suudaks isa surmast päästa; kui ta tooks isale puhta rätiku, rätiku, mida ta oli vastu kive hõõrunud ja hõõrunud ja päikese käes kuivatanud, justkui suudaks rätik päästa isa, kes köhis suitsupilvi ja verejugasid, nagu tahaks kopsud välja köhida; kui ta tooks klaasi piima, piima, mida ta oli kerjanud ja mida talle oli keeldutud andmast, mida ta oli kerjanud ja mida talle oli keeldutud andmast,

mida ta oli kerjanud ja mida talle oli antud, öeldes, ära kunagi enam siin oma nägu näita; justkui suudaks klaas piima kustutada isa sees toimuva põlengu, ilma et ta seejärel kõike välja oksendaks ega oksendaks välja ka klaasitäit piima.

Ta jooksis ringi, sest isa oli tal ainuke lähedane. See juhtus septembris, ühel pärastlõunal. Isa polnud veel mahagi maetud, kui juba ma nägin, kuidas hiiglane aeg-ajalt tänaval kõndis ja kükitades aknast sisse piilus.